

TONI WELLER

Egy információ-történelmi évtized: a szakirodalom és az elméletek áttekintése

2000–2009*

Bevezetés

Az információ fogalma nem új a modern világban. A *The Times* 1853-ban azt bizonygatta, hogy a viktoriánusok „információs korban” élnek.¹ Mindazonáltal az meglehetősen új keletű jelenség, hogy az információt történelmi stúdiumok érvényes tárgyának tekintik. Nagyjából az utóbbi évtizedben meglehetősen különböző diszciplináris háttérrel rendelkező kutatók vizsgálták a hagyományos történelmi narratíváktól eltérő megközelítéseket az információ-történet kutatásán keresztül.

Tudományterületként az információ-történet a kutatók egyre növekvő figyelmét vívta ki, de egyúttal azzal küzdött, hogy megtalálja saját helyét a rokontudományok, azaz a történelem, a könyvtártörténet és az információ-tudomány határai között. Az ún. információs társadalomban élve számos kutatóban alakult ki a szándék, hogy utánajárjon, miként jutottunk idáig, miért és *mikor* vált az információ ilyen mértékben mindenhol jelenlévővé, illetve hogy történelmileg is megvizsgálják ezeket az információs elméleteket. Az információ-történet ily módon nem más, mint a múltbeli információk vizsgálata. Nem az információs diszciplinák története, nem könyvtár- avagy könyvtörténet, sem pedig az információs technológiák története, és – szükségképpen – az információs kor története sem. Míg a könyvtárak és a könyvek gyűjteményekből, fizikailag létező intézményekből és megmunkált tárgyakból állnak, addig az információ-történet az elvet, a fogalmat hangsúlyozza. Míg az információ-tudományok avagy az információs társadalom története a fejlődés kronologikus feltárását kínálják, addig az információ-történet szélesebb történelmi diskurzuson belül próbálja kontextusba helyezni az információ terjesztését, a cenzúrát, a megőrzést, az információhoz való hozzáférést, a titkosságot és így tovább.

Ennek ismeretében a jelen áttekintés határozottan az információ-történelmi szakirodalomra koncentrálna: nem foglalkozik könyvtártörténettel és az információs korszak különféle történeteivel, amelyeknek nincs igazán kontextuális fókuszuk, hogy el lehessen határozni az információ-történetet a modern információs korszak pusztán történeteitől vagy a könyvtártörténetektől. Ezek eltérő és különböző területek, amelyek saját szakirodalommal bírnak, jóllehet gyakran tapasztalható átfedés köztük és az információ-történet között, mint aho-

* Eredeti megjelenés: *An Information History Decade: A Review of the Literature and Concepts 2000–2009*. *Library & Information History*, vol. 26. (2010) No. 1. 83–97. A szerző ezúton szeretne köszönetet mondani Karen Attarnak, aki először javasolta a tanulmány elkészítését, és időt szakított az első változat elolvasására és kommentálására.

¹ *The Times*, 1853. december 5. 6.

gyan átfedés tapasztalható a szélesebb társadalom-, kultúr-, vállalat- vagy politikátörténet esetében is.

Ez a tanulmány áttekintést ad a 21. század első évtizedében született szakirodalmi termés bizonyos részéről, és arra hívja fel a figyelmet, hogy a kutatóknak nagyobb figyelmet kell szentelniük az információtörténetre irányuló szélesebb érdeklődésnek, amely több szempontból is kiegészíti a fennálló és hagyományosabbnak számító történeti diskurzusokat. A terület születéséről szóló 2000 előtti kitűnő eszmefuttatásokról más munkákban lehet olvasni.² E helyt az elmúlt évtized kulcsfontosságú monográfiáira és szaktanulmányaira fektetjük a hangsúlyt, amelyek központi témája az információ fogalma, annak történetiségében vizsgálva. A munkák többsége – akár szerzőjüket, akár témájukat tekintve – anglo-amerikai, de ez változóban van. Évről évre újabb információtörténeti munkák látnak napvilágot, amelyek többségét neves egyetemi kiadók jegyzik, amint az a jelen tanulmány jegyzeteiből első pillantásra kitűnik. A tény, hogy az évtizednyi lendület megmaradt, és nyoma sincs lassulásnak, komoly tekintélyt kölcsönöz ennek a tudományterületnek. Az ilyen mértékű lendület ugyan kétségkívül fontos, de még jelentősebb, hogy ezek a munkák a témák és módszertan egyfajta közösségét mutatják fel, amelyik a kohézióképeség olyan szintjére utal, amely bizonyosan nem volt evidens az évtized kezdetét megelőzően.

Közös témák és módszertanok a szakirodalomban

Az információtörténettel szemben megfogalmazott egyik kritika szerint ez a stúdium nem új; az eddiektől semmi eltérőt nem kínál, inkább a könyvtörténet, a könyvtártörténet, a médiatörténet és az ehhez hasonlók egy változatát testesíti meg. Ilyen kritikákat hallottam éveken át szemináriumokon, konferenciákon, de mostanáig nem találkoztam velük nyomtatásban. Úgy tűnik, könnyű úgy támadni, hogy az érintett nem ismeri a szakirodalmat, vagy nem fontolta meg a tézist, miszerint egyazon dologhoz több megközelítés is létezik. Ez az információtörténet meglehetősen leegyszerűsített értelmezése, amely azt feltételezi, hogy a megközelítések kölcsönösen kizárják egymást. Ez az áttekintés azt szeretné demonstrálni, hogy ezekben az információtörténeti munkákban valamiféle többlet van jelen.

Míg az itt áttekintett munkák mindegyike – természetesen – más-más tudományterülethez tartozik, két dologban mégis közösek, és ez megkülönbözteti őket a tisztán könyv-, könyvtár-, média- és hasonló történetektől. Az első a nyilvánvaló és világos (felismerése annak, hogy az információról szóló történeti stúdiumok új távlatot kínálnak a hagyományosabb történetíráshoz viszonyítva, hogy a kettő kiegészíti egymást, de az információs diskurzus valami újat jelent. Ez a jelenség az utóbbi tíz-tizenöt évben vált határozottabbá. Egyetlen szerző sem formál(t) jogot arra, hogy megírja „az” információ történetét, sokkal inkább az információ sokrétű, komplex történetét és interpretációját nyújtják, amelyek egymásra épülnek. A másik közös pont a szerzők azon nézete, amely szerint az információ

² A 2000 előtti szakirodalomról jó áttekintést nyújtanak a következő munkák: Black, A.: *New Methodologies in Library History: a Manifesto for the „New” Library History*. *Library History*, vol. 1. (1995) 76–85.; Black, A.: *Lost Worlds of Culture: Victorian Libraries, Library History and Prospects for a History of Information*. *Journal of Victorian Culture*, vol. 2. (1997) No. 1. 124–141.; Black, A.: *Information and Modernity: The History of Information and the Eclipse of Library History*. *Library History*, vol. 14. (1998) No. 1. 39–45.; Black, A.: *Information History*. In: Blaise Cronin (ed.): *Annual Review of Information Science and Technology*, vol. 40. New Jersey, 2006. 441–474.; Weller, T.: *Information History: Its Importance, Relevance, and Future*. *Aslib Proceedings*, vol. 59. (2007) No. 4-5. 437–448.; Weller, T.: *Information History – An Introduction: Exploring an Emergent Field*. Oxford, 2008.

új historiográfiáján és kronológiáján keresztül tulajdonképpen egy átfogóbb képhez járulnak hozzá, ahol az egész több, mint részeinek összessége. Egy aránylag fiatal tudományterületen dolgozó kutatók számára természetes, hogy óvatosan keresik a helyüket, de a szakirodalom olvastán az a benyomásunk, hogy a terület önállósodik, és nem a hagyományos diskurzusok rovására teszi ezt.

Az évtized elején az információ-történet két fontos monográfiája látott napvilágot, két nagyon különböző tudós tollából: Peter Burke *A tudás társadalomtörténete* (2000) és Daniel Headrick *Amikor az információ nagykorúvá vált* (2000).³ Ez a két munka – különböző okoknál fogva – az információ-történet jelentős vezérlői lettek; a legfigyelemreméltóbb az, hogy az információ kontextusba ágyazásának hangnemét alakították ki a történelmi stúdiumokban. Mindketten számos antik és kortárs témát érintettek: az információkontroll, a hozzáférés, a terjesztés, az osztályozás és a cenzúra tárgykörében, amelyek számunkra már ismerősen hangzanak. Ugyanakkor az információs módszerek és a folyamatokra történő kizárólagos fókuszálás helyett mind Burke, mind Headrick az eszméket ténylegesen saját koruk történelmi kontextusába, illetve vitáinak közegébe helyezte. Ez a történelmi megalapozás az információ-történet meghatározó jegye lett, és ebben az utóbbi évtized hatalmas fejlődést hozott. Egyikük sem állította, hogy az információ végérvényes történetét írták meg: mint minden más történelmi tárgyú stúdiumnak, az információnak is többértű, komplex történetei és értelmezései léteznek. Az értelmezési lehetőségek változatossága nyitja meg az utat a nagyon sokféle tudományterületről érkező tudósok számára, hogy bekapcsolódjanak a vitába. Burke prominens brit társadalomtörténészként, illetve Headrick amerikai – elsősorban – technológia- és környezettörténészként ugyan különböző távlatokat vázoltak erről az új tudományterületről, de abban hasonlóan gondolkodtak, hogy felismerték: az információ a történelmi diskurzus új és jelentős formája.

Mindkét munkában fontos az is, hogy szerzőik nem érezték szükségesnek, hogy definíciókra koncentrálnak vagy elhatárolják a bölcsességet, a tudást, információt és adatokat, mint azt oly sok korábbi tanulmány tette az információt vizsgálva a történelemben, ami szembesít a történelmi kontextus rovására a terminológiába való belebonyolódás problémájával.⁴ Sem Burke, sem pedig Headrick munkájának nem ez volt a célja, és – meglehetősen általánosan – az utóbbi évtized információ-kutatói is nagyon hasonló módon közelítették meg a témát. Burke és Headrick voltak az első nagy formátumú tudósok, akik kifejezetten az információt választották történelmi monográfiájuk tárgyául, de nem ők voltak az elsők, akik a túlzásba vitt fogalomalkotás kontraproduktivitására felhívták a figyelmet. Az információ-történet egyik lehangosabb szószólójának, Alistar Blacknak az 1990-es évek végén, illetve a 2000-es évek elején megjelent tanulmányai formálták a vita hangnemét.⁵ Black már 1998-ban azzal érvelt, hogy „az információ történelmi szerepéről folytatott vizsgálatok-

³ Burke, P.: *A Social History of Knowledge: From Gutenberg to Diderot*. Cambridge, 2000.; Headrick, D.: *When Information Came of Age: Technologies of Knowledge in the Age of Reason and Revolution, 1700–1850*. Oxford, 2000.

⁴ Bawden, D.: *The Shifting Terminologies of Information*. *Aslib Proceedings*, vol. 53. (2001) No. 3. 93–98.

⁵ Lásd Black: *New Methodologies in Library History*, i. m.; uő.: *Lost Worlds of Culture*, i. m.; uő.: *Information and Modernity*, i. m.; uő.: *The Victorian Information Society: Surveillance, Bureaucracy, and Public Librarianship in Nineteenth Century Britain*. The Information Society, vol. 17. (2001) 63–80.; uő.: *Every Discipline Needs a History: Information Management and the Early Information Society in Britain*. In: Rayward, B. (ed.): *Awareness and Responsibility in Library, Information and Documentation Studies*. Maryland, 2004. 29–47.

ról lehetséges fogalmat alkotni”,⁶ vagyis figyelemreméltó előrelátásról tett tanúbizonyságot a tudományterület kibontakozását illetően a következő évtizedben. Bár felismerte az információ történeti vizsgálata során felmerülő problémákat, mindig komoly hangsúlyt fektetett a szigorú történeti módszertanra.

Egy ilyen módszertan az utóbbi évtized információ-történet-írásának alapvető pontjává vált, ahogyan az a nézet is, miszerint az információt saját történeti kontextusába kell helyezni, nem pedig – ahogyan más munkáimban nyomatékosan hangsúlyoztam is⁷ – a vizsgálat jelen idejébe, minthogy a kontextus és a kifejezések jelentése változik. Az erről folytatott vita egy része az információ-tudomány területéről indult el, ahol, érthető módon, szilárdabb definíciókra van szükség, midőn számítástechnikai folyamatokkal vagy technikákkal foglalkoznak. A történeti módszertanban mindazonáltal célszerű tartanunk magunkat a mondáshoz, miszerint hagynunk kell, hogy a források magukért beszéljenek.

Burke könyvének központi témája – Diderot-t és az enciklopédista hagyományt vizsgálva – a kora újkori Európa értelmiségének tudása volt. A könyvtárak, stúdiók tananyagának és az enciklopédiák információinak osztályozásától kezdve ezeknek az állam és az egyház által történő ellenőrzésén át a szabadpiacon, illetve a sajtó számára történő értékesítésükig Burke amellet érvel, hogy a tudásnak egyfajta pluralitása figyelhető meg, beleértve a női–férfi, elméleti–gyakorlati, magas rangú–alacsony rangú, európai–nem-európai tudást. A hangsúlyt az intellektuális és a társadalmi vizsgálatra helyezte, jóllehet a nyomtatás technológiája kulcsszerepet játszott elemzésében.

Headrick valamelyest másként közelítette meg témáját, bár az elméletekben felfedezhető némi átfedés. Szerinte az információs technológiák és folyamatok alapfogalmai – amelyek a 20. században, illetve a számítógép eljövételével sokkal könnyebben felismerhetővé váltak – eredendően a felvilágosodás és az iparosodás következményeiként születtek meg. Az információ megjelenítésének, tárolásának, osztályozásának, megőrzésének és terjesztésének új módszerei a statisztika, a grafikonok, a térképészet, a szótárak és a táviró új technikai és technológiai révén jöttek létre. Headrick érvelése, miszerint ilyen fejlődés „kevésbé a fogalmi áttöréseknek köszönhető [...], mint inkább [...] az ezek működtetésére kialakított rendszereknek”,⁸ hasonló helyet foglalt el James Benigernek az irányítás forradalmáról kialakított társadalmi elméletében, de ő két évszázaddal korábbi időszakra alkalmazta, mint Beniger.⁹ Headrick figyelme az információs technológiákra irányult, ami a felvilágosodás és az ipari gondolkodás tradícióiba ágyazódott, s azt a tendenciát jelenítette meg, hogy a technológia uralja az információ-történetet. Ezt éppen hogy csak elkezdték el-
lensúlyozni az információ társadalmi és kulturális aspektusaira fókuszáló munkák az évtized vége felé, de ezekről bővebben csak később szólnunk.

Az információ mint történeti téma

Akár szigorú elemzést is várhatnánk egy olyan történésztől, mint Burke; ami azonban sokkal jelentősebb volt, az az a tény, hogy egy ilyen nagyra becsült történész felismerte az információ értékét és jelentőségét mint tanulmányozásra érdemes témát. Ahogyan Burke ki-

⁶ Black: *Information and Modernity*, 40.

⁷ Weller: *Information History: Its Importance*, i. m.; uő.: *Information History – An Introduction*, i. m.; uő.: *The Victorians and Information: A Social and Cultural History*. Saarbrücken, 2009.

⁸ Headrick: *When Information Came of Age*, V.

⁹ Beniger, J.: *Az irányítás forradalma: Az információs társadalom technológiai és gazdasági forrásai*. Az információs társadalom klasszikusai. [Budapest], 2004. (eredeti kiadása: Massachusetts: Harvard University Press, 1986.)

fejzetten helyesen állította: „...nem szabad rögtön azt feltételeznünk, hogy [az információ-ra vonatkozó] ezen kérdéseket a mi korunk vette először igazán komolyan.”¹⁰ Headrick hasonlóan érvelt, amikor kijelentette, hogy az információnak „mély történelmi gyökerei vannak”.¹¹ A nehézségek egyike, amellyel a korai információ-történészeknek szembe kellett nézniük, az az általános vélekedés volt, miszerint a történelem során az információt mindig ugyanúgy értelmezték. Valóban, „az információ alig észrevehető szemantikus életet élt egészen a 20. század második feléig, amikor is először lépésenként, tétován elindult a színpad közepe felé”.¹²

Aránylag új jelenség, hogy az információ ilyen erőteljesen jelen van mindennapjainkban, és ezt az információ iránti egyfajta elvárás kíséri és a benne való bizonyosság az élet minden aspektusát illetően. Egészen a legutóbbi időig ezeket a tapasztalatokat maguktól értetődőnek tekintettük. Amint azt Hobart és Schiffmann 2000-ben felvetette: „...a kijelentés, hogy az információ valaha nem létezett, hogy története van, abszurdnak hangzik”,¹³ és mégis, a mi modern fülünk számára, amelyet információk ostromolnak az élet minden változása során, ténylegesen ez volt a feltevés: az információ mindig volt, mindig ugyanúgy értelmezték, mindig ugyanabban a légius térben létezett, miközben minden változott körülötte. Neil Postman a problémát meglehetősen tömören fogalmazta meg: „A válasz szerintem az, hogy az «információ» egykori fogalma eltért a maitól.”¹⁴

Csak most, hogy közeleg a harmadik évezred első évtizedének a vége, érünk el oda, hogy szélesebb hallgatóság kezdi elfogadni: ezek az elképzelések nemcsak érvényes és hasznos témák, de rendkívül fontosak ahhoz, hogy a bennünket körülvevő világot folyamatosan megértsük. Burke számára – aki 2000-ben publikálta nézeteit – a hangsúly még nem az információ változó percepcióin vagy annak megtapasztalásán volt – ez a teória az évtized végére alakult ki¹⁵ –, ehelyett inkább a gyűjtés, terjesztés stb. kérdéseire koncentrált. Headricknél hasonlóan működött egy mögöttes feltevés, miszerint a társadalom mindig ugyanúgy értelmezte az információ fogalmát, bár elismerte, hogy az információs igény „egy társadalmi, gazdasági és politikai megrázkódtatások által vezérelt kulturális változásnak”¹⁶ köszönhető. Elsősorban a 18–19. századi technológiára helyezte a hangsúlyt, amely az információ megjelenítéséhez, tárolásához és megőrzéséhez kínált új utakat.

Technológia és információ-történet

Az évtized első felében a technológia vagy még specifikusabban az információtechnológia változó formái képezték az információ-történelmi vizsgálódások központi tárgyát. Egy Toni Weller és David Bowden által 2005-ben közösen publikált tanulmány James Benigernek az irányítás forradalmáról alkotott elméletét alkalmazta a viktoriánus Angliára, amellel érvelve, hogy az információ ellenőrzésében, felhasználásában, kezelésében válság figyelhető

¹⁰ Burke: *A Social History of Knowledge*, 1.

¹¹ Headrick: *When Information Came of Age*, V.

¹² Borgmann, A.: *Holding on to Reality: The Nature of Information at the Turn of the Millennium*. Illinois, 2001. 9.

¹³ Hobart, M. E. – Schiffman, Z. S.: *Information Ages: Literacy, Numeracy and the Computer Revolution*. Maryland, 2000. 2.

¹⁴ Postman, N.: *Building a Bridge to the Eighteenth Century: How the Past can Improve our Future*. New York, 1999. 85.

¹⁵ Weller: *Information History – An Introduction*, i. m.; uő.: *The Victorians and Information*, i. m.; Headrick: *When Information Came of Age*, 9.

¹⁶ Headrick: *When Information Came of Age*, 9.

meg ekkor, különös tekintettel a vasútra és a kialakulóban lévő kormányzati bürokráciára, amely kikényszerítette az új eszmerendszerek és irányítási folyamatok létrehozását annak érdekében, hogy a válsággal megbirkózzanak.¹⁷ Az információs kor, ahogyan érveltek, nem keltezhető a számítógép megjelenésétől, sokkal inkább „a 19. századi ipari forradalom társadalmi, szerkezeti és szervezeti következményeinek idejére” tehető.¹⁸ Ily módon a viktoriánus információt és az iparosodást ténylegesen a korhoz kötődőnek láttatják, kontextualizálják az ipari társadalomról vallott sokkal determinisztikusabb vagy whig-nézet helyett, amely szerint az szükségszerűen elvezet az információs társadalomhoz.

A harmadik évezred első éveiben alkotva, amikor a kutatók először voltak kitéve az információtechnológia új formáinak az internet és a digitális források alakjában, talán nem meglepő, hogy a korai információtörténet-írásban a hangsúly a technológiára esett. Ahogy telt az évtized, egyre nagyobb változatosság figyelhető meg azt illetően, hogyan lehet az információt történetiségben vizsgálni, de a korai időszakban a hangsúly kétségtelenül azon volt. 2002-ben Chris Freeman és Francisco Louçã publikált egy gazdasági tanulmányt az információról az iparosodástól a számítógépig.¹⁹ A könyv ezen évek azon munkái közé tartozott, amelyek a determinista nézetet vallották, miszerint az információs kor(szak) kétségtelenül olyan gazdasági-társadalmi változások eredménye, amelyek már a 18. századtól változatlanul jelen voltak, mint például a közlekedés, a kommunikáció, a nyomtatás és az írásbeliség fejlődése. Ezek a feldolgozások az információt történeti kontextusba helyezték, de modern jelenségként a 20. század végéhez kötötték, és nem foglalkoztak azzal, időben hogyan változtak a fogalmak, az értelmezések és az információs hagyomány szerepe.

Michael Hobart és Zachary Schiffman 2000-ben megjelent munkájukban is a technológia az információs változások egyik vezérlő mozzanata, megkérdőjelezték az arra vonatkozó addigi koncepciókat, hogy mit is jelentett valójában az információs technológia történeti értelemben, amellet érvelve, hogy az írásbeliség és az írás volt a tudás tárolásának, szervezésének és megőrzésének első két formája (olyan elmélet ez, amelyet erősen támogatott a könyvtár- és információtudományi közösség). Hobart és Schiffman számára szintén nagyon fontos volt a kontextus és az elemzés, minthogy „az információ a szóbeliség és írásbeliség közötti csúcsponton jött létre egy páratlan pillanatban” a múltban, amit történeti kontextusban kell értelmezni, hogy a változás értelmet nyerhessen.²⁰ A szerzőpáros könyve hatalmas, nagyszerű narratíva, az információ intellektuális történetének nagy ívű áttekintése Európában az antikvitástól a számítógépes korszakig, nem titkolva, hogy ez még csak a kezdet. Az individuális munka mellett valami átfogóbbhoz való hozzájárulás tudata sok információ-történeti munkát jellemez, s érdekes felfigyelni erre, mivel demonstrálja az információ valódi historiográfiájának a születését. A 2000-es évek elejétől egyre több kutató egy szélesebb információ-történeti irodalomban helyezte el magát, ahol – Peter Burke 2000-ben megfogalmazott érvelése szerint – „a tudás és az információ története iránt egyre nagyobb érdeklődés tapasztalható az 1990-es években”.²¹ Jon Agar 2003-ban arra utalt, hogy

¹⁷ Weller, T. – Bawden, D.: *The Social and Technological Origins of the Information Society: An Analysis of the Crisis of Control in England, 1830–1900*. Journal of Documentation, vol. 61. (2005) No. 6. 777–802.

¹⁸ Weller–Bawden: *The Social and Technological Origins of the Information Society*, 778.

¹⁹ Freeman, C. – Louçã, F.: *As Time Goes By: From the Industrial Revolutions to the Information Revolution*. Oxford, 2002.

²⁰ Hobart–Schiffman: *Information Ages*, 2.

²¹ Burke: *A Social History of Knowledge*, 2.

„megvan a lehetőség egy új információ-történetre”,²² míg Ronald Day így érvelt 2001-ben: „Egyetlen 20. századi információ-történelmi számvetés sem fordíthatja el a fejét attól a problémától, hogy az információ retorikája, esztétikája és, következésképpen, ideológiája hogyan formálta át a késő modern történelmet és történetírást.”²³ 2007-ben Alistair Black, Dave Muddiman és Helen Plant már hitt abban, hogy „jók a kilátások egy önálló tudományterület kialakulására, amelynek neve »információ-történet«”.²⁴

2007-ben Burke a *Modern Intellectual History* folyóiratban megjelent tanulmányában újragondolta a könyvében megfogalmazottakat, és elismerte az információ-történet-írás fejlődését. Megjegyezte, hogy „az új évszázad első évtizedében figyelemreméltó számban jelentek meg értékes munkák, amelyek elősegítették egy külön intellektuális terület gyors kialakulását, ha nem létezett volna már eddig is az”.²⁵ Burke úgy fogalmazott, hogy a könyvtörténetről írt saját könyve terelte az információ-történet felé, de a köztük lévő kapcsolódási pontok ellenére világos különbséget tett a kettő között. Mint minden történelmi kutatás, az információ-történet sem izoláltan létezik, hozzátesz más területek elméleteihez: könyvtörténethez, könyvtártörténethez, a tudás társadalomtörténetéhez és így tovább. Saját kézzelfogható historiográfiája teszi mégis elhatárolhatóvá ezektől a területektől, amelyek léte az évtized elejétől vált evidenssé.

Információs jelen és múlt

A történészek mestersége „a múlt” interpretálása „a jelenből és a jelené a múltból”,²⁶ ez a téma tűnik fel rendszeresen az információ-történelmi munkákban.²⁷ Ahogyan Alistair Black érvelt, „az információs társadalom fogalmának megkérdőjelezésével a történelmi távlatok ugyanolyan értékesnek bizonyultak, mint a kortárs elemzések”.²⁸ Amint azt számos információ-történész megjegyezte, az információs kor, amelyben élünk, újralibrálta az elménket az információ múltbeli szerepéről és értékéről. Csakúgy, mint ahogyan a rasszizmussal kapcsolatos kérdések a kisebbségek visszamenőleges történelmi vizsgálatát eredményezték az 1960-as években, vagy ahogyan az 1970-es években a feminizmusról folytatott viták során érvényt szereztek a nő-történetnek, úgy az információs korban a kutatók „újrahangsúlyozták saját munkáik információs aspektusait, hogy re-interpretálják” például „a vállalat- és kultúrtörténetet”.²⁹ Lehetséges „információs fordulatot [spin] vinni egyes múltbeli eseményekbe vagy témákba”.³⁰

Mások arra kérték az új tudományterületben nem bízókat, hogy „vessenek pillantást a saját területükre egy tágabb perspektívából”.³¹ A kora újkori Európa politikai kultúráját és

²² Agar, J.: *A Revolutionary History of the Computer*. Massachusetts, 2003. 13.

²³ Day, R.: *The Modern Invention of Information: Discourse, History and Power*. Illinois, 2001. 2.

²⁴ Black, A. – Muddiman, D. – Plant, H. (eds.): *The Early Information Society: Information Management in Britain Before the Computer*. Hampshire, 2008. 8.

²⁵ Burke, P.: *A Social History of Knowledge Revisited*. *Modern Intellectual History*, vol. 4. (2007) No. 3. 523.

²⁶ Headrick: *When Information Came of Age*, 219.

²⁷ Lásd többek között: Postman: *Building a Bridge to the Eighteenth Century*, i. m.; Hobart-Schiffman: *Information Ages*. In: Baron, Alcom S. – Dooley, B. (eds.): *The Politics of Information in Early Modern Europe*. Oxford, 2001.; Weller: *Information History – An Introduction*, i. m.

²⁸ Black: *Information History*, 454.

²⁹ Agar: *A Revolutionary History of the Computer*, 13.

³⁰ Black: *Information History*, 443.

³¹ Hobart-Schiffman (eds.): *Information Ages*, 8.

híreit kutató történészek úgy érveltek, hogy az információ vizsgálata által ebben a kontextusban „rávilágíthatunk olyan aspektusra, amelyet csak buta elvakultság képes eltakarni – az információs média születésének korára”.³² Headrick elfogadta, hogy nem létezett *egyetlen* [kurzivalás tölem – H. Zs.] információtörténet, és az információs kultúra változását feltárva „minden egyes történésznek más dátum jut eszébe”.³³ A felismerés, hogy nincs egyetlen, kizárólagos információtörténet és soha nem is lehet, az utóbbi évtized legizgalmasabb és leghasznosabb információtörténeti fejlődésének tekinthető. Egyetlen történeti téma sem kínál kizárólagos történetet; minden esemény, időpont, dokumentum és személy vizsgálata többértéű interpretációt, felülvizsgálatot és megfontolást igényel. Az információ sem különbözik ezektől, s ez is tükröződik a szakirodalomban.

Földrajzi és időbeli határok

A tudományterület történetírásában jelenleg elsősorban anglo-amerikai kutatók dominálnak, és az 1750-nel kezdődő időszak áll a figyelem előterében, de rengeteg megközelítés és végkövetkeztetés fellelhető ezekben a munkákban, amint ezt a jelen áttekintés is megpróbálja demonstrálni. Ezeket a jellemzőket az információtörténet viszonylagos fiatal voltával lehet magyarázni. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a helyzet kezd kiegyensúlyozottabbá válni. Az elmúlt évtizedben olyan munkák is születtek, amelyek szerzői nem a Nyugatról származtak, vagy az Európán kívüli területek információtörténetével foglalkoznak, illetve a modern korszakon kívüli időszekekre helyezik a hangsúlyt. Az ilyen munkák száma még nem túl nagy, de növekszik. De minél jobban keressük, annál több ilyen találunk, és az információtörténettel foglalkozó munkák száma az utóbbi három-négy évben robbanásszerűen nőtt. Egy Sabrina Baron és Brendan Dooley által szerkesztett 2001-es tanulmánykötet például az információt a kora újkori Európában vizsgálta. A szerzők külön hangsúlyt fektettek a „politikai információra”, azaz arra, hogy „mit is gondoltak vagy mondtak olyan eseményekről, amelyek kapcsolódtak az államok kormányzatához, a városokhoz és azok lakóihoz”.³⁴ Ilyetén módon azt a nézetet bizonygatták, hogy a politikában az információ, a hírek és a vélemény felcserélhető, és – még szélesebb távlatot nyitva egy megszilárdult terület előtt – azt remélték, hogy „egy feltörekvő területhez nyújtanak egyedülálló interdiszciplináris hozzájárulást”.³⁵

2006-ban A. D. Lee tette vizsgálat tárgyává „az információ szerepét a Római Birodalom külkapcsolataiban a késő antikvitás idején”³⁶ egy olyan téma kapcsán, amelyet rettentően megnehezít a rendelkezésre álló források gyér száma. A könyv központi témája a Római Birodalommal és ellenségeivel kapcsolatos stratégiai információk gyűjtése és felhasználása. Újfént egy olyan stúdium, amelyben az információ fogalmi jelentősége kerül explicit megvitatására, és nem meglepő módon a téma koherens és kézzel fogható vizsgálata a római történetről született szakirodalomban eddig hiányzott. Egy évvel később, 2007-ben három újabb munka jelent meg: egy tanulmánykötet a tudás szerepéről a Római Birodalomban, mégpedig Jason König és Tim Whitmarsh szerkesztésében, egy könyv Mary Elizabeth Berry tollából *Információ és nemzet a kora újkori Japánban* (*Information and Nation in*

³² Hobart–Schiffman (eds.): *The Politics of Information*, 1.

³³ Headrick: *When Information Came of Age*, 7.

³⁴ Baron–Dooley (eds.): *The Politics of Information in Early Modern Europe*, 1.

³⁵ Baron–Dooley (eds.): *The Politics of Information in Early Modern Europe*, 1.

³⁶ Lee, A. D.: *Information and Frontiers: Roman Foreign Relations in Late Antiquity*. Cambridge, 2006.

Japan during the early modern period) címmel, valamint Filippo de Vivo monográfiája, amely a politikai információt tette vizsgálat tárgyává a kora újkori Velencében.³⁷

2008-ban Richard Stillson az 1849–1851-es aranylázra összpontosított, azt vizsgálva, hogy az amerikaiak hogyan „jutottak hozzá, kezelték és használták az információt”.³⁸ Stillson szerint az aranyláz idején a megbízható információ ritka és értékes árucikké vált, amelyhez szóbeli híradások, útikönyvek, hírek, térképek és pletykák útján lehetett hozzájutni. Szintén hangsúlyozta „a [kortárs amerikaiak] előzetes ismeretei által kialakított kontextus” jelentőségét egy ilyen tárgyú történelmi vizsgálat során,³⁹ azt is felismerve, hogy „az újságokra mint információs forrásra való koncentráció kiterjeszti az információterjedés kutatásának határait, miközben egyúttal az újságírás szélesebb történetének részét is alkotja”.⁴⁰ Ily módon ez újabb felismerése annak, hogy az információ-történet más tudományterületekhez is hozzájárul, de egyúttal különbözik is azoktól. Stillson az információra és az újságírára vonatkozó stúdiumokról mint két különböző, egymást kiegészítő területről beszél. Az információt önálló jogon létező, történelmi kategóriaként kezeli, amely nincs alávetve az újságírás avagy a nyomtatási kultúra szélesebb narratívájának. Stillson tulajdonképpen odáig megy, hogy azt állítja, „a nyomtatásban megjelenő és személyes információforrások közötti viszonyt a nyomtatott információk hitelességéről kialakított felfogás változása bonyolította, ahogy az aranyásók tapasztalatokat szereztek a Nyugatról”.⁴¹ Ezekben a művekben újra meg újra megfogalmazást nyertek az információról mint érvényes történelmi fogalomról, a kontextusról mint az interpretáció létfontosságú eleméről, illetve az információ történelmi szubtilitásáról szóló kulcsfontosságú elméletek.

A politika és az állam az információ-történetben

Más kutatók az információs elméletet a politikai szférára alkalmazták, és meglehetősen népszerű csapásirány lett az információ-történetben az évtized közepétől. Érvelhetnénk amellett, hogy talán az állam növekvő hatalma és változó szerepe segítette az irányváltást, csakúgy, ahogyan a tudósokat befolyásolták a 2000-es évek elejének új digitális és internet-technológiái. Az évtized közepétől, úgy tűnik, az információs állam elmélete dominálta ezt a tudományterületet, illetve az a mód, ahogyan a politikai információ kialakult. 2003-ban a technológia-történész Jon Agar publikált egy tanulmányt, amelyben az információ változó szerepét vizsgálta a 19–20. századi brit kormányzati bürokráciában.⁴² Többek között azt is megállapította, hogy „az információt – hogy mit értettek ezalatt, hogyan gyűjtötték, használták – saját kontextusában kell értelmezni”, és kifejezetten az „információs történetírás” szerepét vizsgálta a vállalat-történetben.⁴³ 2003-ban publikálván a munkát, a szakirodalom-jegyzék meglehetősen rövid volt, mindössze két tételre rúgott; 2010-ben már bizonyára jelentősen hosszabb lenne. Agar szerint a kormányzati információ változó szerepe és jelentő-

³⁷ König, J. – Whitmarsh, T. (eds.): *Ordering Knowledge in the Roman Empire*. Cambridge, 2007.; Berry M. E.: *Japan in Print: Information and Nation in the Early Modern Period*. California, 2007.; Vivo, F. de: *Information and Communication in Venice: Rethinking Early Modern Politics*. Oxford, 2007.

³⁸ Stillson, R. T.: *Spreading the Word: A History of Information in the California Gold Rush*. Nebraska, 2008. 1.

³⁹ Stillson: *Spreading the Word*, 6.

⁴⁰ Stillson: *Spreading the Word*, 13.

⁴¹ Stillson: *Spreading the Word*, 13.

⁴² Agar: *A Revolutionary History of the Computer*, i. m.

⁴³ Agar: *A Revolutionary History of the Computer*, 13.

sége szorosan összekapcsolódott az államhatalom növekedéséhez s ahhoz, amit „kormányzati gépezetnek” nevezett. Ez elmozdulást jelentett az információs technológia hangsúlyozásától, s helyette a századfordulón működő állam növekedéséről és a bürokratikus folyamatokról már kialakított történeti narratívák és a kialakuló információs diskurzus közötti kapcsolatok kerültek előtérbe.

Ezt újabb lépéssel toldotta meg Edward Higgs *Az információs állam Angliában (The Information State in England)* című munkája, egy hatalmas narratíva az állam 1500 és 2000 közötti információgyűjtő tevékenységéről.⁴⁴ Levéltári kutatásokkal, illetve népszámlálási, regisztrációs adatok feldolgozásával a háta mögött Higgsnek sikerült megfogalmaznia az évtized nagy kérdéseinek egyikét – a személyes adatok gyűjtéséről –, és képes volt azt történeti kontextusba helyezni. Érvelése szerint a brit hatóságok legalább 1500 óta állandóan gyűjtöttek adatokat polgáraikról valamilyen formában, de a bürokrácia növekedése, az információátvitel fejlődése, valamint a visszakeresés lehetősége megnyitotta az utat az állam számára, hogy még hatékonyabban folytassa azt, amit már korábban is űzött. Higgs arról is fontos megállapítást tett, hogy a történészek hagyományosan hogyan tekintettek az információra: „A történészeket [...] lenyűgözik az állam által létrehozott, nevesített feljegyzés-gyűjtemények – adólisták, birtok-kataszterek, népesség-nyilvántartási dokumentumok, népszámlálási adatok és egyéb társadalmi felmérések. Ez általában azért van így, mert ezeket az adatokat történeti forrásokként akarjuk felhasználni valami másnak a vizsgálata során – a népesség nagyságának, az arisztokrácia vagyonának, demográfiai trendek vagy például a foglalkozási szerkezet kutatásánál. Ritkán fordul velünk elő, hogy feltennénk a kérdést az adatsorainkkal kapcsolatban, vajon követett-e bármilyen általános mintát az állam, midőn ezeket összegyűjtötte, vagy mindez mit mond a számunkra ennek az entitásnak a természetéről és a társadalom egészéhez fűződő viszonyának változásáról.”⁴⁵

Higgs az állami dokumentumokkal kapcsolatban fogalmazta meg álláspontját, de állítása általánosabban is érvényes. A történészek hibásak abban, hogy nem látták a fától az erdőt. Kutatásaink során mindig az információ különböző formáit használjuk: hivatali iratok, levelek, naplók, levéltárak vagy újságok alakjában, ily módon nem könnyű azoktól mint információs forrásoktól kellő távolságot tartanunk, és az információról sokkal elméletibb módon gondolkodunk. Az utóbbi évtizedig ez vezetett ahhoz a problémához, hogy az információt úgy értelmezték, mint aminek nincs saját, vizsgálható története.

Ennek nagyon szemléletes példáját mutatta fel Oz Frankel 2006-os könyvében, amelyben a Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban ösztönzött társadalmi vizsgálatokat és kormányzati megbízásokat elemezte a 19. században.⁴⁶ Az ilyen jelentések és felmérések – mint amilyet például az Edwin Chadwick és Henry Mayhew az 1800-as évekbeli Londonra vonatkozóan végzett – már régóta kiaknázzható adatforrások a társadalomtörténészek számára. Frankel megközelítése jóval holisztikusabb volt, és arra a megállapításra jutott, hogy Britannia és Amerika kormányai egyfajta kölcsönös tudás-gazdálkodást hoztak létre, ahol a polgárok szerepeltek a jelentésekben, majd fogyasztották a kész terméket, ily módon felveték mind az informátor, mind pedig a (hír)olvasó szerepét.⁴⁷ Mint az itt tárgyalt kutatók,

⁴⁴ Higgs, E.: *The Information State in England: The Central Collection of Information on Citizens since 1500*. Basingstoke, 2004.

⁴⁵ Higgs: *The Information State in England*, VII.

⁴⁶ Frankel, O.: *States of Enquiry: Social Investigations and Print Culture in Nineteenth Century Britain and the United States*. Maryland, 2006.

⁴⁷ Frankel: *States of Enquiry*, 2.

Frankel is utal arra, hogy tanulmánya „eltereli a figyelmet” a társadalmi szegénységről és az állam hatalmáról szóló hagyományos narratívákról, és helyette „az állam–tudás összefüggésének a csereforgalom szélesebb dinamikájába történő helyezésére” teszi a hangsúlyt.⁴⁸ Frankel követte az információt önálló történelmi kategóriaként elismerő trendet, miközben tágabb és megszilárdultabb történelmi diskurzusokhoz kapcsolta azt.

Természetesen nem csak Nagy-Britanniában és Amerikában tűnt úgy, hogy az információ-történet kapcsolatban áll az állam szerepével. Agar és Higgs hagyományain továbbhaladva Jacob Soll Jean-Baptiste Colbert „információs mester”-ként játszott szerepét vizsgálta a 17. századi Franciaországban.⁴⁹ 2009-es kiváló könyvében Soll amellet érvel, hogy Colbert felhasználta gazdasági, politikai és kulturális–információs befolyását Franciaországban, hogy a királyi abszolutizmus agresszív formáját alapozza meg machiavellista felhangokkal, ami ugyanakkor segítette Franciaországot egyfajta kulturális presztízs és egy kifejezetten hatékony gazdaság kialakításában. Soll felismerte, hogy „az információ-történet összetettebb annál, mint pusztán feszültség a közszféra, a burzsoá magántitkok és az abszolutista államok között”,⁵⁰ rámutatva az információ fogalmának szubtilitására és az információ használatára XIV. Lajos udvarában. Talán nem véletlen, hogy a könyv hátsó borítóján szereplő ajánlások egyike Peter Burke-től származik.

Az információ-történet elméletének szakirodalma

Kifejezetten érdekes, ha végigtekintünk az idevágó publikációk során, hogy nem ismerhető fel az információ-történet elméletéről és fejlődéséről kezdett diskurzus egyértelmű folytatása, amelyet Alistar Black tanulmányai indítottak el az 1990-es évek végén, illetve a 2000-es évek elején. A vita a tanulmányokból többé-kevésbé átköltözött a könyvek bevezetőibe és összefoglaló fejezeteibe, amelyekben a fő hangsúly az empirikus történelmi kutatásra került, és ez – megítélésem szerint – a terület nagykorúvá válásának a jele. Említhetünk azonban néhány kivételt. A 2006-os *Annual Review of Information Science* évkönyvben Alistar Black áttekintést adott a témáról, és megfogalmazott „egy kísérleti akciótervet egy új terület számára”.⁵¹ Ebben az információ-történetet több részre tagolta. Ezek közül az első a nyomtatott és az írott kultúra, a második a könyvtárak és a könyvtárosság története. A harmadik terület az újabb keletű információs diszciplínák történetét hangsúlyozta: információ menedzsment, információs rendszerek és információtudomány. A negyedik az információs társadalom története, a felderítés/megfigyelés, az információs infrastruktúra és végül az információs munka történelmi perspektíváinak jelentősége. Ez feltehetően az információtudomány célszerű felosztása, de érthető módon messze nem volt minden tekintetben kimerítő, és nélkülözött minden utalást azokra a társadalmi és kulturális információkra, amelyek kívül estek a nyomtatott és írott kultúrán vagy a könyvtárakon. Valójában amellet is érvelhetünk, hogy az információ-történelmi munkák osztályozása kontraproduktív vállalkozás; példának okáért: nem tudunk elképzelni olyan hagyományosabbnak számító társadalom- vagy politikátörténészt, aki úgy fogna hozzá a kutatáshoz. Egy ilyen kategorizáció részben az információtudománynak a publikálásra helyezett hangsúlyával magyarázható, amely feltehetően racionálisabb és rendezettebb formát követel, mint a tör-

⁴⁸ Frankel: *States of Enquiry*, 3.

⁴⁹ Soll, J.: *The Information Master: Jean-Baptiste Colbert's Secret State Intelligence System*. Michigan, 2009.

⁵⁰ Soll: *The Information Master*, 10.

⁵¹ Black: *Information History*, 441.

téneti diskurzus. Ezt a stílust alkalmazták egy 2008-as információtörténeti egyetemi jegyzetben is, jóllehet abban az „irányzatok” cím alá rendelve, a kategóriák tágabbak és kevésbé specifikusak voltak.⁵²

Egy 2007-es tanulmány szintén a téma elméletibb megközelítésére vállalkozott, az „információ-történet jelentőségét, relevanciáját és jövőjét” vizsgálva, és az információ historiográfiájának datálására tett javaslatot.⁵³ A definícióalkotással foglalatosságot a tanulmány így érvelt: „Pontosan azért, mert az információ meg nem fogható és annyira tartós, manifesztációi minden generáció számára sokat mondanak el a társadalomnak az ellenőrzéshez, a kultúrához, politikához, tudáshoz és az oktatáshoz kapcsolódó attitűdjeiről.”⁵⁴

Még egyszer: nyilvánvaló, hogy a jelen befolyásolja a történetész kérdéseit.

Mídezen publikációk és tudományos kutatások ellenére egészen 2008-ig kellett várni egy olyan könyvre, amelynek az információ-történet volt a központi témája, és nem csak a bevezető vagy az összefoglalás egyik fontos pontja.⁵⁵ Toni Weller *Információ-történet: bevezetés (Information History: An Introduction)* című, bevezetés gyanánt szolgáló kötete megkísérelte összesűriteni a meglehetősen szerteágazó munkákban megfogalmazott elméleteket és téziseket, amelyek az információt történetiségében vizsgálják. A munka célja elsősorban az volt, hogy ráirányítsa a figyelmet arra a hatalmas mérvű történeti munkára, amely az információ történetéről folytat, áttörve tudományterületek közötti és földrajzi határokat, és átfogjon egy születőben lévő területet az 1990-es évektől a harmadik évezred első éveig, s nem empirikus tanulmány kívánt lenni az információról a „történelemben”.

A könyv másrészt demonstrálni kívánta az információnak mint történeti fogalomnak az érvényességét és folytatni az Alistair Black által teremtett hagyományokat: a történeti módszertan fontosságát hangsúlyozta olyan nem-történészek számára, akik az információt vizsgálják a múlt társadalmában. A könyvtár- és információ-tudományi közösséget célozta meg a munka, és a szerző javaslatokat tett olyan kérdések megválaszolására, amelyek gyakran hangzanak el a tanteremben, például, hogy miként foglalkozhat bárki történeti kutatással mindenféle háttér, előképzettség nélkül. A történészek számára a módszertani megfontolások magától értetődőek, ehelyett a könyv tulajdonképpen az információnak mint történeti fogalomnak az érvényességét kívánta demonstrálni. Utólag persze úgy gondolhatnók, hogy kisebb hangsúlyt kellett volna fektetni a könyvtár- és információ-tudományi közösségre, és inkább magára az információ-történetre kellett volna koncentrálni a maga történeti diskurzusában. Mindenesetre a tudományterület szempontjából fontos előrelépés volt, hogy először ismerték el és foglalkoztak vele egy kifejezetten ennek szentelt elméleti munkában.

Társadalom és kultúra az információ-történetben

Az információ-történet sokkal összetettebb annál, mintsem hogy fel lehetne osztani technológiai, politikai, gazdasági, társadalmi vagy kulturális aspektusaira, illetve mindazon tényezőire, amelyek általában feltűnnek. Mindazonáltal, általánosságokban fogalmazva, míg a 2000-es évek elejét és közepét a technológia és az információ, valamint az információ és az állam viszonyának vizsgálata jellemezte, egy harmadik, kialakulóban lévő terület is kirajzo-

⁵² Weller: *Information History – An Introduction*, 55–85.

⁵³ Weller: *Information History: Its Importance*, i. m.

⁵⁴ Weller: *Information History: Its Importance*, 438.

⁵⁵ Weller: *Information History – An Introduction*, i. m.

lódott az évtized végére: az információ és történelmi szociokulturális implikációinak kutatása.

2008-ban Richard Menke jelentetett meg könyvet a *Távíró-realizmusról* (*Telegraphic Realism*), amely első pillantásra a 19. századi távíró szerepéről szóló újabb monográfiának tűnik, de valójában a távíron mint médiumon keresztül megvalósuló kulturális információcserét vizsgálja.⁵⁶ Menke kísérletet tesz a brit szépirodalom vizsgálatára, úgy érvelve, hogy az imaginatív írás döntő és meghatározó módon a 19. századi új médiákra és azokra az elméletekre reagál, amelyeket azok a kommunikációról és a nyelvről megfogalmaztak.⁵⁷ Menke számára maga a fikció vált az információcsere és a kommunikáció médiumává. Más kutatás demonstrálta a viktoriánus folyóiratoknak az információ megőrzésében és terjesztésében játszott szerepét, különös tekintettel az autodidakta dolgozó osztályok körében.⁵⁸ A *The Penny Magazine* és az *Illustrated London News* vizsgálata alapján megállapította: „A viktoriánusok számára, csakúgy, mint számunkra, az információt és az ismereteket sokféle módon használták és manipulálták, hogy eladjanak, informáljanak és reprezentáljanak egy kulturálisan cseppfolyós és dinamikus információs társadalmat.”⁵⁹

Szintén a nyomtatási kultúra volt Mike Esbester 2009-es tanulmányának témája, amely mellett érvelt, hogy „az információs nyomtatott dolgok [...] áthatották a mindennapi életet” a 19. században.⁶⁰ Esbester elsősorban a vasúti menetrendekre koncentrált, de – érvelt a szerző – ilyen efemer dolgok alakították az információértelmezés társadalmi tapasztalatának lényeges és meghatározó részét. Helyeselnünk kell mind a történelmi kontextus, mind pedig az információs diskurzus szélesebb kontextusa jelentőségének megállapítását: „Az egyéni olvasók hozzájutottak és használták a tudás ezen diszkrét elemeit mindennapi életük során, és ez fontos kontextuális kutatásra ad lehetőséget mind az olvasás történetére, mind pedig az információ-történetre vonatkozóan.”⁶¹

2009-ben *A viktoriánusok és az információ: társadalom- és kultúrtörténet* (*The Victorians and Information: A Social and Cultural History*) címmel publikált könyv szerzője azt állítja, hogy a 19. században tapasztalható az első elmozdulás az információ premodern értelmezésétől a modern felé.⁶² Ebben a században jutottunk el elsőként az információ nyilvánvaló felismeréséig és azon elvárásokig, amelyek korunkra jellemzőek. Számos Viktória-korabeli kortárs nemcsak felismerte, hogy „információs korban” élnek, hanem ezen túl: „Ez az elmozdulás a modern értelmezések felé magával hozta számos szociokulturális diskurzus világos felismerését, amelyeket saját információs korunkban látunk: viták a magán- és nyilvános adatokról, a társadalmi emlékezetéről és a megőrzés kérdéseiről, az információról mint kulturális árurol, a minőség, a mennyiség és a proveniencia kérdéseiről.”⁶³

⁵⁶ Menke, R.: *Telegraphic Realism: Victorian Fiction and Other Information Systems*. California, 2008.

⁵⁷ Menke: *Telegraphic Realism*, 3.

⁵⁸ Weller, T.: *Preserving Knowledge Through Popular Victorian Periodicals: An Examination of The Penny Magazine and the Illustrated London News, 1842–1843*. *Library History*, vol. 24. (2008) No. 3. 200–208.

⁵⁹ Weller: *Preserving Knowledge*, 200.

⁶⁰ Esbester, M.: *Nineteenth-Century Timetables and the History of Reading*. *Book History*, vol. 12. (2009) 156.

⁶¹ Esbester: *Nineteenth-Century Timetables*, 158.

⁶² Weller: *The Victorians and Information*, i. m.

⁶³ Weller: *The Victorians and Information*, 15.

A kulturális információtörténet szintén felismerhető egy 2007-es, a korai információs társadalomról szóló munkában, amely – miközben az információ-menedzsmentre fókuszált – elismerte az „informális információs tevékenységet”, például az információcserét, a pletykát, a kérészéletű híreket vagy anekdotikus tudást, amelyeket sokkal inkább nevezhetünk „társadalmi ismeret”-nek”, mint a formálisabban továbbított információs folyamatokat és intézményeket.⁶⁴ 2004-ben Markman Ellis mutatta be a kávéházak kultúrtörténetét, s amellett érvelt, hogy a 17–18. századi angol kávéházak körül kialakult társadalmi hálózatok informális, de alapvető fontosságú információcserét alakítottak ki.⁶⁵ Ezek a kulturális kapcsolatok olyan jelentősnek bizonyultak, hogy az 1709-ben induló *The Tatler* folyóirat a szerkesztőség elérhetőségeként egy kávéház címét adta meg.⁶⁶

Ezek az elméletek az évtized elejét jellemző információtörténeti diskurzustól való eltávolodást jelzik, amelyek még a technológiai és politikai vagy állami tényezőket hangsúlyozták. Hogy ez a terület továbbfejlődik-e vagy sem, meglátjuk, de a társadalmi és kulturális információtörténet érdekes lehetőséget tartogat.

Összegző gondolatok

Néhány kulcsfontosságú téma emelkedik ki a fenti áttekintésből. Az információtörténet fejlődése 2000 óta teljesen nyilvánvaló: az évtized előrehaladtával folyamatosan nőtt a publikációk száma, egyre változatosabb témák kerültek terítékre, és a terület egyre növekvő érvényességre tett szert. Úgyszintén fellelhető egy finom, de jól elkülöníthető közös vonás ezekben a szövegekben, mégpedig a szerzők részéről megnyilvánuló felismerés, miszerint egy tágabb diskurzus részévé váltak. Ezek a könyvek és tanulmányok nem pusztán a történeti kutatás regionális részeiként láttak napvilágot, de egyúttal hozzájárultak az információról kialakuló bővülő historiográfiához is. Szemtanúi lehettünk, hogy az utóbbi tíz évben hogyan mozdult el az információ történeti értelmezése: a technológiáitól a politikai, majd pedig a kulturális értelmezés felé. Az a tény, hogy egyetlen évtized során a nézetek ilyen mérvű változásokon mentek keresztül, hitelt ad annak a központi jelentőségű információtörténeti érvnek, hogy azok történetileg is változtak és nem voltak állandóak. Az információknak van kutatható története. Az információtörténeti munkákat publikáló kiadók tekintélye is figyelemreméltó: többségük egyetemi/akadémiai kiadó, amelyek nem viszik piacra a könyveiket, ha azok tudományos vagy kereskedelmi szempontból nem kecsegtetnek sikerrel. Ugyanakkor még mindig bennünk marad az az érzés, hogy sok kutató manapság is viszonylagos homályban tapogatózik, nem feltétlenül rendelkezve ismeretekkel a hasonló témájú munkákról. Ugyanakkor mindegyik műben ugyanazok a megállapítások és érvek szerepelnek: az információ változó megfogalmazása, a jelen befolyása a múlttal kapcsolatban felvetett kérdéseinkre, a történeti kontextus jelentősége. E célból elkezdtem egy nemzetközi információtörténeti levelezőlista megszervezését, hogy a kutatók információt tudjanak cserélni elméletekről, publikációkról, eseményekről, kutatásokról.⁶⁷

Amint azt Burke 2000-ben megjegyezte, a kutatóknak számos terület felől kell közelíteniük, hogy „korrigálják a specializációt és az ennek következményeként előálló töredezettséget, amely annyira jellemző ismeretvilágunkra”.⁶⁸ Ezt a fent áttekintett szakirodalom

⁶⁴ Black–Muddiman–Plant (eds.): *The Early Information Society*, 9.

⁶⁵ Ellis, M.: *The Coffee House: A Cultural History*. London, 2004.

⁶⁶ *The Tatler*, 1709. április 12.

⁶⁷ Ha fel kíván kerülni a listára, kérem, írjon egy e-mailt: tweller@dmu.ac.uk

⁶⁸ Burke: *A Social History of Knowledge*, 9.

– a különféle területről és küzdőterekről érkező kutatókkal – szemmel láthatóan tükrözi. A kutatók talán nem hívják magukat „információ-történészeknek”, de ez nem számít. A közös témák, historiográfia, módszertan és az információ önálló történeli témaként való elismerése elegendő. Szükségtelen magunkat egy területtel meghatározni egy másik ellenében; nem szükséges külön felismernünk, hogy kutatásaink az információ közös vonásait növelik.

Míthogy ez a tanulmány a *Library & Information History Group* 2009-es konferenciájára készült, fontos e helyt emlékeztetni a *Jövőbeli irányok* címmel megrendezett plenáris ülés legfontosabb üzenetére, amely úgy szólt, hogy kevesebbet kellene azon aggódnunk, hogy definiáljuk a dobozt, amelyben kutatóként éppen ücsörgünk, inkább foglalkozunk többet fontosabb kérdésekkel, amelyek túllépnek a tudományterület határain. Az információ-nak a múlt társadalmában játszott szerepét firtató kutatók száma látványosan növekszik, a permutáció minden változatában. Ez valami olyasmi, amit fel kell használni, fel kell ismerni, de nem kell értékelni. Nincs *egyedüli* információ-történel; éppen ellenkezőleg: az információ-történel sokfélesége és komplexitása elfogadásának lehetünk tanúi. Biztató, hogy az utóbbi évtizedben az információ-történel elkezdte kialakítani saját identitását és beszédmódját.

Fordította: HUNYADI ZSOLT